

ARVIOINNISTA ON KYSYMYS

vaikka näkökulmat ovat niin erilaiset kuin ne voivat olla

Eräsaari R., Lindqvist T., Mäntysaari M. & Rajavaara M. (1999): Arviointi ja asiantuntijuus.
Gaudeamus.

Hyvinkin erilaisissa organisaatio- ja tehtäväympäristöissä toimivat yhteiskuntatieteilijät ovat koostaneet artikkelikokoelman kirjaksi, jonka nimi pyrkii yhdistämään toisiinsa asiantuntijuuden (ammattina) ja arvioinnin. Nimen rinnastus ei kuitenkaan kirjassa aukea. Artikkelit eivät näet pohdi asiantuntijuuden rakentumista evaluaation avulla sen paremmin kuin arvioinnin erityisasiantuntijan synnyttämistä teoriaa ja käytäntöä yhdistämällä. Useimmissa artikkeleissa on kovin kriittinen kaiku, jopa siinä määrin, että yksi kirjoittajista haluaa jakaa Tyko-kurssien arvioinnin suorittajana kokemansa syyllisyyden tunteen lukijoittensa kanssa. Kun takakannen esitelyteksti kysyy, puhuuko arviointitutkija koskaan totta, joutuu lukija taatusti hämilleen. Ymmällöolo säilyy kirjan luettuaankin. Suurin syy siihen on, että tekstit eivät tarpeeksi eksplisiittisesti ota kantaa siihen, puhutaanko evaluaatiotutkimuksesta, tai jopa evaluaatiotieteestä, vai käytännön arviointitoimin-

nasta. Mahdollistahan on, että kirjoittajat eivät eroa tee. Useat kirjan artikkelit ovatkin yhteiskunta- ja ihmistieteiden tieteenfilosofia ja paradigmaattisia näkemyseroja kuvaavia ja arvottavia. Kantaa otetaan selvästi "neljännen polven" evaluaationäkemyksen ja tulkitsevan paradigman puolesta, jonka mukaan arvioinnin tarkoituksena on arvioitavien itseymmärryksen lisääminen ja heidän valtauttamisensa eikä niinkään jonkin toiminnan tai organisaation ansioiden tai arvon määrittäminen. Näin sen kummemmin perustelematta väitetään evaluaatiotutkimuksen olevan huonomaineista ja esimerkkeinä maineen pilaajista tarjotaan toimeksiantorahoitusta, käytännön tietotarpeita, poliittisia paineita, vaatimuksia nopeista tuloksista ja selviä tulostodostuksia. Jos nämä todella ovat tiedeyhteisön kuolemansyntejä, tosiuskovien tieteentekijöiden määrä on maassamme varsin pieni.

Yllättävää on, miten sitkeästi tiedereviirit pitävät puoliaan. Jos todella puhutaan evaluaatiotutkimuksesta (vastakohtana tai laajennuksena oman tutkimus- tai toimialan käytännön arviointitoiminnalle), olettaisi eri tieteenalojen käyttävän ristiin toistensa tutkimustuloksia jakavan yhteisen käsitteistön ja jopa termistön. Näin ei

näytä olevan. Tämänkin teoksen laaja lähdeluettelo edustaa kirjoittajiensa erikoisaloja. Näin pyörä on keksittävä jokaisessa "tiedesiilossa" uudelleen. Kasvatustieteessä, psykologiassa ja taloustieteessä on vuosikymmeniä analysoitu ilmiöitä Pattonin, Scrivenin, Weissin, Staken jne. rakentamissa käsitteistöissä. Formattiivinen ja summatiivinen arviointi käsitteinä analysoitiin puhki viimeistään 1970-luvulla. (Outoa on, että esimerkiksi Stakesin kirjoittajat eivät lainkaan mainitse diagnostista arviointia, jonka olettaisi sosiaali- ja terveydenhuollon alalla olevan keskeinen arviointimuoto pyrittäessä kustannustehokkaasti tyydyttämään asiakkaiden tarpeita.) Reijo Laukkasen mittavasta, virkamiehen näkökulmasta tekemästä arviointianalysista tunnetaan vain Hallinnon tutkimuksessa julkaistu artikkeli. Suomen Akatemian koulutuksen vaikuttavuusohjelman 14 projektin yli 200 julkaisusta ei tunneta ainoatakaan. Viimeiseen lukuun olisi oivan referenssin tarjonnut Guy Neaven ja muiden käyttämä evaluoivan valtion käsite.

Jokainen kirjan artikkeli itsellisenä tuotoksena on mielenkiintoinen ja haastava. Niistä piirtyy kuva evaluaatiosta hankalana ja relativistisena toimintana, joka useimmi-

ten on vallankäytön, verho-
tun tai avoimen, kyllästävä,
intressisidonnainen ja toi-
mintaa etu- tai jälkikäteen
legitimoiva. Mielestäni kes-
keinen on myös toteamus,
että julkisella sektorilla mark-
kinasignaalien puuttumista
korvataan evaluaatiotiedolla,
(jossa sielläkin hallintokoneis-
toa lähellä olevat suorittavat
arvionnin: erityisesti Stakes ja
opetushallitus.) Viimeinen
artikkeli Fortunan renesanssista
tosin vaatisi lukuohjeen,
jotta sen osaisi suhteuttaa
muihin artikkeleihin. Ongel-
ma onkin kokonaisuus, joka
ei ilmeisesti ole minkään
kokoavan evaluaatioprojektin
raportti, vaan itsenäisesti tuo-
tettujen ja koordinoimatto-
mien artikkelien kokelma.
Jako pääkappaleisiin ei toimi.
Esimerkiksi ARVIOINNIN KÄYTÄN-
TÖ -luvun alla ei juurikaan
kuvata arviontitehtävien to-
teutusta vaan jatketaan ensim-
mäisen luvun aloittamaa on-
tologista, epistemologista ja
eettistä pohdintaa. Joistakin
käsitteistä olen kirjoittajien
kanssa eri mieltä. Accountabi-
lity-termillä on sekä manage-
riaalinen tulosvastuun että
taloudellinen tilivelvollisuu-
den merkitys, mutta mielestä-
ni ei missään tapauksessa vas-
tuun (responsibility, answer-
ability) merkitystä, joka on
sisäinen moraalinen ja eetti-
nen velvoite. Jos tämä ero
häivytetään, putoaa tulosjoh-
tamisen arvostelulta pohja. Eri
mieltä olen myös siitä, että
kustannusvaikuttavuudesta
olisi tullut keskeinen päätök-
sentekoa ohjaava käsite. Aina-
kaan tutkimus- ja evaluaatio-
tietoa siitä on perin vähän
verrattuna kustannus-hyöty-
tai tehokkuustutkimukseen
(erityisesti teknisen, taloudel-

lisen ja skaalatehokkuuden
tutkimukseen). Kun samassa
artikkelissa vaaditaan behavio-
ristista, ulkoisen palautetie-
don hyväksikäyttöä (vahvista-
mista/sammuttamista) ja kon-
struktivistista oppimiskäsitys-
tä, jää kaipaamaan vastakkais-
ten käsitysten silloittamista.

**Mielenkiintoisen näkö-
kulman evaluaatioon tarjoaa
artikkeli ARVIOINTI KANSANVALTAI-
SENA KÄYTÄNTÖNÄ, jossa evaluaa-
tio nähdään perspektivismiin
(erilaisten poliittisten näkö-
kulmien) suodattamana kan-
sanvaltaisena kansalaisargu-
mentaationa. Keskustelevassa
kansanvallassa päätös- ja toi-
mintavaihtoehdot pidetään
avoimina mahdollisimman
pitkään ja ne muotoillaan
vasta asioiden puhkikeskuste-
lemisen jälkeen. Jokainen
kansalainen olisi hyvin infor-
moitu jokaisesta päätöksen
kohteesta ja olisi oikeutettu
osallistumaan lopullisen vaih-
toehdon valintaan. Houkutte-
leva utopia perirationalistises-
ta päätöksenteosta, mutta
paluuta antiikin agoralle ei
taida olla. Oskustelevat kan-
sanvallat ovat aina muuttu-
neet keskustelemattomiksi
kansantasavalloiksi.**

Avoin evaluaatiotoiminta
on keskeinen edustuksellisen
demokratian kontrollin keino.
Siksi evaluaation käsitettä ei
pidä niin hämärää, että siltä
häviää käsitteen määritelmään
ja jopa termiin sisältyvä arvot-
tava tehtävä (evaluate, arvioi-
da). Artikkelin kirjoittajat
ovat oikeassa siinä, että koska
teoriattomia (arvottomatto-
mia) havaintoja ei ole ole-
massa, arvointitiedon kerää-
mistä ohjaavat ja kerätyn in-
formaation tulkinassa käyte-

tyt arvot on tehtävä näkyviksi
nostamalla arviotavat keskus-
telun osapuoliksi. Itsearviointi
ja emansipoiva näkökulma
eivät kuitenkaan poista rajalli-
sia resurssija jakavalta poliitti-
selta päätöksenteolta priori-
sointitarpeita. Arvot on saata-
va järjestykseen, mutta siihen
työhön (evaluaatio)tieteellä
ei ole tarjota absoluuttista
totuutta, ainoastaan eri tavoin
paradigmaattisesti sitoutunei-
ta näkökulmia. Kirjan anti
onkin näiden näkökulmien
esittämisessä (yhteiskunta)-
tieteellisen kielenkäytön ja
argumentoinnin pelisäännöin.
Kiitollisimman lukijan se saa
arvionnin teorioista ja käytän-
nöstä jo perillä olevien jou-
kosta. Alan noviiisille tarkoi-
tettu teos olisi vaatinut joh-
topäätös- tai yhteenvetolu-
vun, jossa toimittaja olisi
ottanut kantaa artikkelien
avaamiin näkökulmiin syste-
maattisemmin, kuin nyt on
tehty.

**Niin, kysymys evaluaatio-
tieteen ja evaluaatiotoimin-
nan erillisyydestä! Tieteelli-
nen evaluaatio voisi mielestä-
ni olla tutkimuksen pelisään-
nön kerättyä informaatiota,
sen kurinalaista analyysia ja
pelkästään aineistosta tehtyjä,
ylitulokintaa välttäviä johtopää-
töksiä. Jos arvioija ottaa arvi-
oimansa toiminnan tai insti-
tuution tarkoituksen, päämää-
rän ja tavoitteet annettuna,
hän voi myös liimata kohtee-
seensa arvolappuja kustannus-
tehokkuuden, kustannus-
vaikuttavuuden tai tulokselli-
suuden näkökulmasta. Mutta
hänen ei tule tarjota tieteen
arvovaltaa poliitikon käyttöön
eikä vahvistaa kansalaisten
tiedeuskkoa ja näin legitimoi-
da poliitikon tekemiä arvova-**

lintoja. "Puhdas" evaluaatiotiede voisi puolestaan olla saman kohteen evaluaatiotiedon meta-analyysia ja tutkimusta evaluaatiosta "oliona". Tämän tulkitseen olevan useimpien kirjan kirjoittajienkin välittämän viestin.

Remes V. & Yrjölä P. (1998): Ammatillisen lisäkoulutuksen arviointi. Arviointi 10/1998.
Opetushallitus.

Arvioinnilla on katsottu olevan kaksi osittain ristiriitaisakin funktiota. Toinen on poliisifunktio eli sen varmistaminen, että normit on täytetty, rahat käytetty sinne, mihin ne on tarkoitettu, että kaikki mitä on puuhattu on tehty oikein ja tehokkaasti. Toinen funktio, kehitysfunktio, on parantaa ja tehostaa toimintaa, varmistaa se, että tehdään myös oikeita eli relevantteja asioita, toimitaan mielekkäästi ja sopeudutaan riittävän nopeasti muuttuvaan toimintaympäristöön. Mutta näyttää ilmeiseltä, että arvioinnilla on myös kolmas, byrokraattinen funktio. Koululakimme sisältävät jokaiselle oppilaitos- ja koulumuodolle arvioinnin vaatimuksen, ja ylimmäksi arviointiviranomaiseksi on asettu opetushallitus. On siis normeerattu tietty käyttäytymis- ja toimintaluokka, jonka on tuotettava indikaattoreita eli arviointiraportteja tehtävänsä täyttämiseksi.

Ammatillisen lisäkoulutuksen pedagogiikan arviointi on suoritettu ja ra-

portoitu tavalla, jonka on uskottu jääneen 1970- tai viimeistään 1980-luvulle. Lähestymistapa edustaa toisen ja kolmannen polven edumetrista, kaikkea mittaamaan pyrkivää käsitystä ja toteuttamistapa puhdasta survey-selvitystä. Hyvin tehtyinä niillä on toki oikeutensa. Mutta kun tarkoituksena on pedagogiikan arviointi, mielestäni valittu metodi on yksiselitteisesti päätarkoituksen mukainen. Opetushallinto itse, puhumattakaan opettajista, on ankarasti kritisoinut tämäntyyppistä kasvatustutkimusta hyödyttömäksi ja vaikeaselkoiseksi. Raportin sadalle tekstisivulle on mahduttettu 17 taulukkoa, 51 pylväsiagrammaa ja esimerkinomaisesti mainittuna yhteen taulukkoon 231 tilastollista testiä (11 opintoalaa x 21 arviointikohdetta). Miksi on testattu, mitä on testattu ja mitä testisuureiden perusteella pitäisi päätellä? Mitä testisuureiden avulla voisi päätellä efektien voimakkuudesta (erojen aiheuttajista)? Kaiken vaivan jälkeen selvitys ei ole päässyt riipaisemaankaan lisäkoulutuksen pedagogiikkaa, kylläkin ulkoapäin asianomaisten arviota ja mielipiteitä erilaisista vallitsevista koulutuskäytänteistä. Survey-tutkimuksenakin asiantuntija löytäisi mittavälineistä ja raportista puutteita (testaaminen, kato, avoimet tai peitetyt kausaalitulkinnat, aineistoon liittyvät tulkinnat, validiteettiongelmat), mutta se ei ole oleellinen arvioinnin lähtökohta. Koska raportti on tarkoitettu arviointiraportiksi eikä tutkimusraportiksi, sitä on arvioitava omassa luokassaan.

Raportin jälkiluvuiksi on liitetty otsakkeella "Ammatillisen lisäkoulutuksen teoreettista tarkastelua" kirjallisuusviitteitä. Miksi? Niiden yhteyks mittareihin ja tehtyihin tulkintoihin ei näy millään tavalla. Valittua empirististä lähestymistapaa ja arviointiparadigmaa ei ole lainkaan problematisoitu. Kysymys onkin edellä mainitusta tieteellä legitimoinnista: "objektiivisesti" tuotetun kvantitatiivisen massiivisen esityksen a posteriori todistamisella mielekkääksi toisten tutkijoiden sanoin. Aivan oman pohdintansa tässä yhteydessä vaatisi valittujen (ja normatiivisena annettujen) kriteereiden pohdinta. Missä määrin on relevanttia vaatia 400 tunnin lisäkoulutusjaksolla "laajaa valinnaisuutta", "opetuksen yksilöllistämistä", se kun on vaikeaa peruskoulussakin, jossa parhaimmillaan sama oppilas ja sama opettaja työskentelevät yhdessä kuusikin vuotta ja jossa oppilasjoukko on sangen homogeeninen verrattuna kirjavanaan aikuisopiskelijoiden joukkoon, tai nopeasti vaihtuvissa opiskelijajoukoissa kullekin laadittua "henkilökohtaista opiskelusuunnitelmaa". Kenen tämä opiskelusuunnitelma tulisi laatia? Opettajienko? Minkälaisia diagnostisia mahdollisuuksia heillä on ottaa tehtävä vakavasti?

Vastaavasti tulosten osalta jää pohtimatta, mistä koulutusalaikohtaiset erot johduvat. Missä kontekstissa kukin koulutus toteutuu? Minkälainen on kunkin alan opiskelija-aines? Kysymys on siis siitä, kuinka "oikeudenmukainen" kunkin alan saama